

_____ **Тетяна Петрівна ШАРОВА,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії України ПНПУ імені К. Д. Ушинського

НАУКОВА ТА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ОДЕСЬКОГО ІСТОРИКА ЛЮДМИЛИ СМОЛЯР _____

Серед актуальних проблем кінця ХХ – початку ХХІ ст. теорія гендеру чи не найдовше серед інших здобувала визнання у науковців, освітян та широкого загалу суспільства. Визнання нової методології стало можливим завдяки наполегливій та кропіткій праці окремих ентузіастів-науковців. Саме вони започаткували перші центри з гендерних досліджень у Києві, Харкові, Львові, Одесі тощо.

В Одесі одними з перших, хто прийняв нову методологію і долучився до її впровадження в науковий і освітянський простір були історики Г. І. Терещенко, В. І. Шамко. Вони та їх численні аспіранти, які ще до появи концепції гендеру досліджували історію жіночого руху, активно взяли до впровадження нової методології в історичні дослідження.

Найбільш активною і результативною серед істориків Одещини стала **Людмила Олексіївна Смоляр**, яка одна із перших досягнула, що «творення нового суспільства, побудованого на принципах справедливості й розвитку, можливе за справедливою підходу до місця і ролі особистості жінки і чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності» [4, с. 6].

Вона народилася 1958 року у Львові, там само пройшли її дитинство та юність, зі студентської пори (успішно закінчила історичний факультет Львівського університету імені І. Я. Франка)

винесла глибоку повагу до науки та потяг до наукової роботи. Становлення її як науковця відбулося в Одесі, куди Людмила переїхала після заміжжя. Одеське освітянське середовище стало ґрунтом на якому розкрився талант невтомної дослідниці, блискучого історика-новатора. Саме їй, професіоналу високого рівня, людині відкритій новим інтелектуальним ідеям судилося стати одним із засновників та рушієм нового напрямку історичних досліджень в Україні – гендерних студій.

Первісно Людмила Олексіївна долучилася до жіночої тематики коли в роки навчання в аспірантурі Одеського університету імені І. І. Мечникова працювала над кандидатською дисертацією, яку успішно захистила у 1990 році. На той момент жіноча тематика в історичній науці щойно зосередилась навколо спростування тези про так зване «остаточне вирішення жіночого питання в радянські часи». Професійний критичний погляд на проблему та зміна ідеологічної парадигми початку 90-х років стали своєрідним викликом, який спонукав Людмилу, як історика та суспільно активну людину, до розгортання нових досліджень. «В тій порі займаючись станом сучасного жіноцтва я прагнула зрозуміти причини дискримінаційного становища та шляхи формування егалітарних відносин. Той пошук змусив мене звернутися до історичного минулого України. Я бажала знайти лише відповіді на свої питання і не знала, що те дослідження так зацікавить мене» [7, с. 17-18].

Зацікавленість обернулась наполегливою копіткою працею, поглинула багато часу та увінчалась фундаментальним науковим результатом - виходом у світ монографії «Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX - поч. XX ст. : Сторінки історії» [7]. Ця робота власне відкрила для наукової спільноти та суспільства феномен жіночого руху в нашій історії, виявила вкорінену в минулому його міцну традицію. Монографія представила

цілісну картину означеного історичного явища від моменту зародження, етапи розвитку, духовні та інтелектуальні джерела його формування, внутрішні течії, ставлення різних верств суспільства, влади та різних політичних сил до цього соціального явища, сфери, форми і методи вияву жіночої активності та їх результативність.

Допитлива та небайдужа дослідниця визволила з полону невідомості чи то забуття десятки яскравих імен учасниць жіночого руху, які словом і ділом виборювали жіноче рівноправ'я та гідне місце жінки в суспільстві. Вона познайомила нас або ж доповнила наші уявлення про такі особистості як Олена Доброграєва, Марія Загірна, Любов Шульгіна, Ганна Барвінок, Христина Алчевська, Людмила Старицька-Черняхівська та ін. [7]. Реконструкція життєвих шляхів багатьох з них давалася з великими труднощами через обмежене коло джерел, оскільки, як зазначала сама авторка, «жінки прагнули працювати, але мало що писали про свою діяльність» [8, с. 130]. Деякі з них пізніше стали предметом її нових окремих нарисів та статей, зокрема в колективній праці «Українки в історії» [8].

Не буде перебільшенням стверджувати, що монографія стала резонансною подією, інтелектуальним продуктом, на який був запит як в корпорації професійних істориків так і з середовища відродженого жіночого руху. Перші могли остаточно переконатись наскільки збідненою виглядає наша історія без повноцінної присутності в ній жінки і взялися надолужувати згаяне; другі отримали переконливий аргумент проти тих, хто ставився до новітнього жіночого руху як явища, що не має історичного кореня, тимчасового, безперспективного, проти суспільного несприйняття його домінуючою частиною громадянства.

Сама Людмила Олексіївна, заохочуючи дослідження з жіночої історії, осмислювала їх уже з позиції гендерного бачення історії. Усвідомлюючи, що серйозною перешкодою в розвитку гендерного

підходу до історичного аналізу є нерозвиненість наукових категорій і понять, вона висловила цінні судження щодо розуміння співвідношення гендерних досліджень з жіночими дослідженнями, гендерної історії і жіночої історії: «Гендерний підхід як багатогранне бачення історичного процесу вимагає проведення дослідження як жіночої історії, так і чоловічої» [2, с. 7], «Жіноча історія є частиною гендерної історії і вимагає до себе особливої уваги» [2, с. 8]. Її переконанням стала думка, що жіночі дослідження як узагальнення жіночого досвіду життєдіяльності мають переростати в гендерні, де «на перший план висуваються підходи, коли всі сторони людських взаємовідносин, їх культура розглядаються через конструювання оцінки місця, значення, ролі, соціально-культурних характеристик і особливостей жінки та чоловіка» [5, с. 17].

Розробка Людмилою Смоляр теоретичних засад концепції гендеру в історичній науці, обстоювання гендерної ідеї в наукових публікаціях, у виступах на наукових та науково-практичних конференціях, поєднані з зусиллями її однодумців, які також стали ентузіастами нової методології (Н. Лавриненко, І. Жерьобкіна, В. Галаган, О. Маланчук-Рибак, О. Луценко та ін.) привели до лав прихильників жіночої історії нових дослідників, предметом вивчення яких стали жінка і жіноцтво різних епох української історії. Результати їх досліджень були закумульовані в колективній монографії створеній під керівництвом Л. О. Смоляр «Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні» [2]. Людмилі Олексіївні належить авторство трьох розділів та вступу. Книга дозволила побачити українських жінок всіх часів як історичних, культурних, соціальних та політичних дієво активних осіб.

Популяризуючи та утверджуючи гендерний підхід в історичній науці, Людмила Олексіївна стала активною учасницею і одним із організаторів низки міжнародних наукових конференцій: «Жіночий рух

в Україні: історія і сучасність» (1994 р.), «Жінки України: сучасний статус і перспективи» (1995 р.), «Жіночі наукові читання» (1997 р.), Друга європейська конференція «Гендерна рівність в вищій освіті» (2000 р.) та ін., була незмінним учасником та одним із організаторів міжнародних наукових шкіл з жіночої та гендерної проблематики (проходили в 1997 - 2003 роках). Активні контакти з науковцями із-за кордону в ході наукових зібрань, стажування в Європейському університеті в Будапешті (1996 р.), Масачусетському університеті США (2003 р.), робота в експертній групі представництва ООН в Україні з програми «Гендер в розвитку» дозволяли їй відчувати в якому напрямку розгортаються гендерні дослідження на Заході, засвоювати і розвивати на українському ґрунті нові ідеї, а разом з тим презентувати вітчизняні та свої власні напрацювання. Їх вагомість визнали зарубіжні колеги, зокрема знаний фахівець з історії жіночого руху із США українського походження Марта Богачевська-Хом'як побачила в роботах Людмили Смоляр втілення своєї мрії «дати історію жіночого руху гідну своїх творців» [1, с. 7].

Характеризуючи наукову діяльність Людмили Олексіївни, слід вказати на ще одну рису, притаманну її особистості. Типологічно вона належала до тих вчених, які в науці бачили не тільки спосіб власної самореалізації, а й інструмент до зміни життя людей на краще. Символічно, що в першу частину назви своєї монографії вона винесла слова «минуле заради майбутнього». Провівши роки в тиші архівів, вона залишалася зануреною у вир навколишнього життя, переймалася його проблемами, насамперед тими, що стосувалися становища жінок, жіночого руху, утвердження гендерного світобачення як на рівні особи, так і держави і суспільства загалом. Її робота справді слугувала тому, щоб «дати сучасним жіночим організаціям ряд корисних орієнтирів у виборі стратегії і тактики громадської діяльності» [7, с. 99]. Вона стала

авторитетним консультантом для багатьох жіночих організацій України та управлінських структур. В 1995 році була членом експертної групи Перших Парламентських слухань щодо становища жінок в Україні, стала членом Гендерної Ради при Міністерстві у справах сім'ї та молоді та членом координаційної ради у справах сім'ї та молоді Одеської облдержадміністрації, експертом Гендерного Бюро ПРООН, експертом програми «Гендер в розвитку» представництва ООН в Україні тощо.

Завдяки їй широко відомою та визнаною стала діяльність Одеського наукового центру жіночих досліджень (ОНЦЖД), який розпочав свою роботу 1994 році, коли вчені і викладачі Одеси об'єдналися в неформальну групу задля здійснення гендерних досліджень та запровадження їх результатів у навчальні програми з метою викорінення сексистських стереотипів у гуманітарній освіті та утвердження гендерного світобачення. Головою ОНЦЖД незмінно була Людмила Смоляр. Центр здійснив велику роботу з підготовки кандидатських дисертацій, створення навчальних програм, посібників, методичних рекомендацій з гендерної проблематики [5, с. 17]. Сама Л. О. Смоляр з успіхом читала студентам Одеської державної академії харчових технологій, де вона працювала викладачем, спецкурс «Історія жіночого руху в Україні», прищеплюючи молодій аудиторії усвідомлення що «всі аспекти людського суспільства, культури та взаємовідносин є гендерними» [3, с. 54].

На 2003 рік було завершено роботу над докторською дисертацією. Людмила Олексіївна виношувала плани на майбутнє, проте передчасна смерть (2004 рік) їх перекреслила. Вона пішла з життя залишивши по собі біля ста наукових публікацій, надрукованих в Україні, Росії, Німеччині, США, блискучі наукові ідеї та гідні справи, що знайшли визнання та послідовників, вдячну пам'ять тих, кому допомагала, родину, яка була вищою цінністю в її житті. Талант та самовіддана

праця Людмили Олексіївни знайшли визнання з боку громадськості та держави. За наукові досягнення в 2000 році вона була визнана номінанткою програми «Золотий фонд Одеси – Жінки ХХ століття», у 2001 році стала переможцем обласного конкурсу «Жінка 10-річчя», у 2002 році нагороджена Орденом княгині Ольги III ступеня.

Людмила Олексіївна Смоляр заслуговує на те, щоб її ім'я було в одному ряду з іменами відомих вчених-істориків. Адже її наукові праці, які повернули історії чимало жіночих імен та сприяли утвердженню гендерної концепції в гуманітарній царині і досі затребувані як студентською молоддю, так і зрілими науковцями, а громадсько-практична робота залучила в ряди поборників гендерної рівності десятки нових активістів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939 / М. Богачевська-Хомяк. – К. : Либідь, 1995. - 424 с.
2. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні / за заг. ред. Л. О. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1999. - 440 с.
3. Луценко О. Гендерні дослідження та гендерна освіта в Україні: проблеми і перспективи / О. Луценко // Жінка в науці та освіті: минуле, сучасне, майбутнє. – К. : Б.В., 1999. – С. 53-56.
4. Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т. М. Мельник. - К. : Логос, 2004. - 320 с.
5. Смоляр Л. О. Жіночий рух України як чинник гендерної рівноваги та гендерної демократії в українському соціумі / Л. О. Смоляр // Жіночі організації України: Довідник / Упорядник О. І. Сидоренко. - К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. - С. 15-19.

6. Смоляр Л. О. Київське товариство оборони жінок: історія створення та діяльності (1905 - 1916 рр.) / Л. О. Смоляр // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 92-99.
7. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX - поч. XX ст. Сторінки історії / Л. О. Смоляр. - Одеса : Астропринт, 1998. - 407 с.
8. Українки в історії / за заг. редакцією В. Борисенко. - К. : Либідь, 2004. - 328 с.